

sokáig megőrződtek, mégis, már a menedéklevelekben is, mint Tarnai szintén hangsúlyozza, nyelvünk hivatalossá válásának folyamata az 1530-as évek előtti fél évszázadban nagy lendületet vett.

A kötet kritikátörténetileg különösen fontos, új megállapításait a záró fejezetek tartalmazzák, amelyekben Tarnai kifejti, hogy a többé-kevésbé hű, szó szerinti szövegfordítással szemben az akkomodáció módszere segítette elő a már önállóbb magyar nyelvű alkotások megszületését. Az akkomodációnak, amely az eredeti művek karakterének átalakításával is járt, nálunk a legszebb példája a Karthauzi Névtelen nagy műve. Az említett latin műszó kiválasztásakor Tarnai hivatkozhatott volna akár H. G. Gadamerre is, aki, mint tudjuk, először 1960-ban közzétett nevezetes hermeneutikai művében a szövegtolmácsolásnak a középkorban számba vett három mozzanatára, a *subtilitas intelligendira* (=szövegértés), *subtilitas explicandira* (=kifejtés), valamint a *subtilitas applicandira* (=alkalmazás) hivatkozva az utóbbit az interpretálás elmaradhatatlan tartozékának, s mintegy kiteljesedésének tekinti. Igaz, hogy e felfogás helyességét többen is vitatták, annyi azonban kétségtelen, hogy a hallottak vagy olvasottak értelme — történeti szempontból nézve — akkor válik igazán hatásossá, ha a bennük foglaltakat befogadjuk életük hatékony elemeivé hasonítják. A nyelvbölcselet szemszögéből tekintve pedig ez a folyamat az eszmélődésnek oly magas fokát tételezi fel, amely — mint Tarnai is felismer-te — már az önálló gondolkodást és eredeti irodalmi művek megalkotását is lehetővé teszi. Ez ennek a rendkívüli alapossággal készült, igen jól dokumentált, ugyanakkor persze az olvasó részéről nagy elmélyedést kívánó, kitűnő monográfiának legfőbb tanulsága. (Akadémiai Kiadó, 1984.)

BALÁZS JÁNOS

FRAGMENTA LATINA CODICUM IN BIBLIOTHECA UNIVERSITATIS BUDAPESTINENSIS*

Mezey László még kézbe foghatta nagyszabású vállalkozásának első kész termékét: a budapesti Egyetemi Könyvtár kódextörédei-nek, pontosabban az ott őrzött első 300 fragmentumnak a katalógusa néhány hónappal halála előtt megjelent. Évtizedes kutató, szervező munka áll mögötte, és ennek köszönhetően a folytatása is biztosított-nak látszik, amennyiben az eredetében rokon anyagot őrző Központi

* Recensuit Ladislaus Mezey. Fragmenta Codicum in Bibliothecis Hungariae, I/1.

Szemináriumban a munka már kis híján nyomdakész kéziratot eredményezett. A jelek szerint sikerült sínre tenni az ügyet. Kialakultak a szervezeti keretek, megvan a pénzügyi, kiadói, terjesztői struktúra, sőt, megvan az a tekintélyes és nélkülözhetetlen nemzetközi tudományos háttér is, amely nélkül a továbbhaladás nehezen volna elképzelhető. Elsősorban pedig megvan idehaza az a meglehetősen speciális szakismerettel rendelkező, zömében fiatal munkatársi kör, amely képes és lelkesen hajlandó folytatni a művet. Az első kötet most megjelent első felében a szerkesztőnek Fodor Adrienne, Madas Edit, Wéhli Tünde, Török József, Timkovics Pál, Sarbak Gábor, Falvy Zoltán, Erdő Péter volt a társa. A töredékek állapotát és olvashatóságát figyelembe véve, a szövegek kiböngészése roppant kemény munka lehetett. Azonosításuk — az itthoni bázisra tekintve — nem kevésbé.

Annak idején, az indulásnál némi értetlenség, itt-ott aktív ellenkezés fogadta a tervet, elsősorban azért, mert sokan úgy gondolták, hogy a kötetstáblák lefejtése, az anyagukat alkotó lapok kibontása veszélyezteti a könyvek állagát, vagy ha nem is, de mindenképpen megváltoztatja eredeti állapotukat. Az sem látszott elég világosan, milyen módszerrel érhető el, hogy a könyvek tábláiból kikerülő dokumentumanyag konkrétan a magyar kultúra szempontjából értékesíthető legyen. Viszont állt (és áll ma is) az a tény, hogy kódexállományunk csekélyke, talán ha 1200 darab, amely számon akármelyik nagyobb külföldi gyűjtemény egymagában is könnyedén felülhalad, közülük is csak mintegy másfélszáz készült idehaza, tehát minden eszközt meg kell ragadni annak érdekében, hogy készletünket legalább adatszerűen gyarapítsuk, ha szöveg szerinti gyarapodása nem várható nagyobb mértékben. Időközben a kutatás más területen, a régi magyar nyomtatványok felderítése érdekében is rátért erre az útra, és a kötetstáblák felbontása számos lelettel gazdagította az RMNy köteteit.

Az 1983-ban végre megjelent (1978-as előszóval ellátott) I/1-es kötet most érzékelhető súlyokat tesz a mérleg serpenyőjébe. Az értékeléssel azonban egyelőre várunk kell legalább addig, amíg a következő kötetek komplett képet nem adnak a hajdani nagyszombati, pozsonyi állomány egészéről. A tapasztalatok birtokában annyit már most is megállapíthatunk, hogy kellő felkészültségű szakemberek az eljárást a könyvek veszélyeztetése nélkül tudják alkalmazni. (Ámbár a bőrüktől megfosztott, deklíben didergő könyvek csakugyan nem nyújtanak hangulatos látványt.) A könyvek teljes eredeti anyagának együtt tartására is kialakult a megfelelő metódus.

A szerkesztő rövid bevezetője után a 300 tétel leírása következik (tartalmi szempont szerint 4 fejezetre bontva), majd rövidítés- és irodalomjegyzék, aztán részletes mutatórendszer tekinti át a töredékek formai és tartalmi jellemzőit. Hátralé 50 fényképtábla ad ízelítőt a fontosabb vagy érdekesebb darabokról.

A tételek élén a kodikológiai adatokat találjuk, utánuk egy-egy szakasz foglalkozik az írás, a díszítés jellegzetességeivel, meghatározásával; rövid címleírás a hordozó kötetről („liber tradens”), utalás a kódexfragmentummal együtt előkerült egyéb anyagra („una tradita”: nyomtatványok, nem latin nyelvű és újabb kori kéziratok); a kötet korábbi tulajdonosai. Mindezek után a proveniencia megállapítása, mégpedig egyrészt a keletkezés, másrészt a használat helye. A tétel második fele az előkerült szöveget mint irodalmi alkotást ismerteti, hivatkozva a kiadásra, az irodalomra, megadva ehhez képest a szövegeltéréseket. Végül jegyzet foglalkozik a darab speciális problémáival, értékelésével, illetve szükség esetén indokolja a fentebbi rovatokban tett sommás megállapításokat. Hátralé, a fotók mellett, némely esetben a teljes olvasatot is közli.

Előkerült néhány igencsak figyelemreméltó lelet, szövegvariáns, amely iránt — mint az Egyetemi Könyvtár levelezése mutatja — máris nemzetközi érdeklődés mutatkozik. Egnéhányról a közreműködők már menet közben hírt adtak.

A mutatórendszerben található áttekintés szerint a leírt 300 darab között 87 van olyan, amelyet a szerkesztő mind a keltezés, mind a használat szempontjából magyar provenienciájúnak határozott meg, és van még kerekben 100, amely külföldön (főleg olasz, francia és német területen) keletkezett ugyan, de magyarországi használata megállapítható. Vagyis tehát 187 olyan kódextöredékről van szó, amely Magyarországon használtatott fel makulatúraként. Ez (nagyjából) 187 olyan kódexet képvisel, amelyről eddig nem volt tudomásunk. A pontos számot hirtelenében nem tudnám megmondani, mert van néhány liber tradens, amely több darabot rejtegetett, s van néhány kódex, melynek darabjai több kötésből is előkerültek, van továbbá néhány utalás ugyanezen kódexeknek a Központi Szemináriumban, más könyvkötésből előkerült fragmentumaira. Óriási szám, és mindenképpen a vállalkozás indokoltságát mutatja, még ha itt, a mutatóban, egyértelmű tényként bukkan is fel minden adat, ami a maga tételénél még kérdőjelet viselt, és még ha nyomban fel is merül a kérdés, nem túl nagy-e ez a szám. A Magyarországon keletkezett kódexek száma már ennek az első fél kötetnek a birtokában rögtön 50%-kal volna emelhető? A hordozó könyvek (kódexek, kéziratok, nyomtatványok) messze túlnyomó többsége külföldről került hozzánk. (A töredékeket szolgáltató művekről nincs kimutatás, de a magyar kiállításuk száma legfeljebb, ha 20—30 lehet.) Ezek szerint tehát a hazai földre érkezett külhoni könyvek mintegy 50—60%-a kötetlenül jött volna? Ez legfeljebb csak a kereskedelmi forgalomban bekerülőkről tétélezhető fel nagyobb arányban, a peregrinusok aligha vásároltak odakint könyvet „krúdában”.

Elsőrendűen fontos volna tehát a kötés eredetére, milyenségére

vonatkozó adatok számbavétele. A kötésre vonatkozóan azonban a leírások nem sok útbaigazítást tartalmaznak, jóllehet a szóban forgó fragmentum a kötés és nem a könyvtest tartozéka volt. A továbbiakban ezen feltétlenül változtatni kell. Részletesebb felvilágosítást csak a possessorokról kapunk, akik azonban többnyire nem a töredéknek, hanem vagy a komplett kötetnek, vagy a belefogott írásműnek, vagy a kötéshez felhasznált makulatúra egyik-másik szeletének voltak a tulajdonosai. Ez a viszonylag részletes leírás sem tér ki arra, hogy az illető neve a könyv melyik részén olvasható, főleg, hogy magán a kötéstáblán-e, ami épp ez esetben nem elhanyagolható kérdés. A kötésre vonatkozó felvilágosítást (technika, hozzátvetőleges időpont stb.) a leírások nem adnak, erre rovat sincs. A kötéstáblából előkerült járulékos lelet mibenlétére a leírás többnyire csak futó célzást tesz („impr. Bohem.”, „impr. Germ. 2 calend.” és effélék), ennél többet csak ritkán árul el. Holott — véleményem szerint — ez a járulékos anyag eredetét tekintve bizonyára közelebb áll magához a szóban forgó kódextöredékhez, mint az a könyv, amelyhez felhasználták. Mindenesetre kétségtelenül volt egy olyan hely és egy olyan pillanat, ahol és amikor mind a még (vagy már) kötetlen könyv, mind a fragmentum, mind az összes járulékos anyag egy kézben volt, a könyvkötő kezében. Azt hiszem, módszertanilag ez volna a legalkalmasabban megragadható mozzanat, ezt kellene a kutatás középpontjába állítani, és innen lehetne legcélravezetőbben visszafelé indulni még a töredék keletkezésének irányába is.

Még egy javaslat. A szerkesztők a „kódex” fogalmát a nemzetközi nomenklatúra szerint értelmezik, és határát a 15. század végében szabják meg. Éppen magyar vonatkozásban jó lenne ezt a határt idébb tolni. Nálunk bizony a kódexirodalom kora, sőt virágkora jócskán a 16. század első felére esik. (Akadémiai Kiadó — Otto Harrassowitz, 1983.)

KULCSÁR PÉTER

ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN MEDITÁCIÓI

Az Adattár sorozat újfajta vállalkozásba kezdett, amikor Ecsedi Báthori István országbírónak, Somogy, Szatmár és Szabolcs megye főispánjának töredékesen megmaradt autográf kéziratát kiadta. Újabb értékes szöveggel gazdagodott ezáltal irodalmunk, mert bár a kéziratot központi helyen, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzik, csak kevesen akadtak, akik vették a fáradságot arra, hogy a nehezen olvasható, rendezésre is szoruló kéziratot végigolvassák.